

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

Н. М. ОНИЩЕНКО

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ)

Питання, пов'язані з методологією юридичної науки взагалі і теорії держави і права, зокрема, завжди знаходилися і знаходяться в центрі уваги представників наукового осередку.

Втім, ця проблематика не здобула свого остаточного або, хоча б наближеного вирішення у вітчизняному правовому просторі.

Ця стаття – одна із спроб підійти до розкриття відповідних методів (монізм чи плюралізм), принципів, засобів та прийомів, що застосовуються у наукових дослідженнях.

Окремий вектор присвячений питанням «заглиблення» у сутність категорії «методологія юридичної науки».

***Ключові слова:** наука, юридична наука, теорія держави і права, методологія, метод, принцип пізнання, засоби та прийоми.*

Онищенко Н. Н. Методология теории государства и права (некоторые аспекты рассмотрения)

Вопросы, связанные с методологией юридической науки вообще и теории государства и права в частности, всегда находи-

---

© ОНИЩЕНКО Наталія Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

лись и находятся в центре внимания представителей научной общественности.

Впрочем, эта проблематика не нашла своего окончательного или, хотя бы приближенного решения в отечественном правовом пространстве.

Эта статья - одна из попыток подойти к раскрытию соответствующих методов (монизм или плюрализм), принципов, средств и приемов, применяемых в научных исследованиях.

Отдельный вектор посвящен вопросам «углубление» в сущность категории «методология юридической науки».

Ключевые слова: наука, юридическая наука, теория государства и права, методология, метод, принцип познания, средства и приемы.

Onishchenko Nataliu. Methodology of theory of state and law (some aspects of the review)

The issues related to the methodology of legal science generally and the theory of state and law, in particular, have always been and are the center of attention of the academic center.

However, this issue has not found its final or at least approximate solution in the domestic legal space.

This article is an attempt to approach the disclosure of appropriate methods (monism or pluralism), principles, methods and techniques used in scientific research.

A separate vector is devoted to the issues of "deepening" the essence of the category "methodology of jurisprudence".

Key words: science, legal science, theory of state and law, methodology, method, the principle of knowledge, tools and techniques.

Питання методології у дослідженнях щодо юридичної науки не є новим для нашого правового осередку, правового вжитку, предмета правового дискутування тощо.

Вірно і те, що, мабуть, більш заплутаного, такого, що не дістало свого вирішення або повного, завершеного вигляду питання серед

дискусійних проблематик немає. Так, одні вчені наполягають на виборі одного загального метода через аналіз особливих методів до одиничного (принцип «ієрархічності» або, так би мовити, «матрьошковий» принцип). Інші є прибічниками принципу плюралізму щодо методів дослідження. Не наполягаючи на остаточній «розставовці» наголосів, остаточному або хоча б наближеному вирішенні цього питання, спробуємо висловити деякі міркування. Так, починаючи науковий екскурс зауважимо, що методологія юридичної науки, методологія окремого наукового знання, методологія конкретного дисертаційного дослідження – це не тотожні поняття.

Наука – це насамперед форма духовної діяльності людей, спрямована на виробництво знань про природу, суспільство, право, що має безпосередньою метою досягнення істини і відкриття об'єктивних законів на основі узагальнення реальних фактів у їх взаємозв'язку для того, щоб передбачити тенденції розвитку дійсності і сприяти її змінам.

Кожна наука має свій предмет: природні явища або явища соціального життя людей, їх зв'язку з природою або зв'язку (комунікація) між собою, суспільні зв'язки тощо. Різноманітні явища природи і суспільства в своєму русі підкоряються певним закономірностям. Люди пізнають їх з метою співвіднесення з власною поведінкою і з метою перетворення об'єктивного світу відповідно до визначених інтересів. Пізнання об'єктивно існуючих закономірностей здійснюється за допомогою численних природних і суспільних наук, що поділяються в залежності від того, які природні або суспільні явища виступають в якості їх об'єкта.

Серед усіх суспільних явищ особливе місце займають держава і право. Це об'єкт вивчення багатьох суспільних, але, перш за все, юридичних наук. Причому кожна з наук має в даному об'єкті свій аспект вивчення, свою площину, свої відносини, своє коло питань тощо. Таким чином, мова іде про обов'язкове розмежування об'єкта і предмета науки.

Суспільні науки не відразу відокремлювалися від природних, зокрема від філософії. Можна зробити висновок, що теорія держави і

права зароджується в «лоні» філософських уявлень про соціальні явища.

Разом з розвитком держави і права та їх активним проявом в самих різних сферах суспільного життя, а також з поступом поглиблення людських знань про державно-правові явища, виділяються і удосконалюються галузеві юридичні науки. Кожна з них в якості предмета свого вивчення досліджує в одному і тому ж об'єкті різні структурні складові, різні відносини і норми, що їх регулюють. Кожна з цих наук вивчає свої, приватні закономірності розвитку досліджуваних явищ. Однак, для всіх – мають значення загальні закономірності загального об'єкта – держави і права: закономірності виникнення, розвитку і функціонування цих феноменів. Ці закономірності становлять предмет теорії держави і права. Зрозуміло, що предмет науки – це те, що вона вивчає (ця теза не викликає заперечень).

Слід пам'ятати про нерозривний зв'язок держави і права. Ці явища, як продукти соціально-економічного і політичного розвитку суспільства, разом виникають, проходять в основному одні й ті ж етапи розвитку, однаково характеризуються з огляду соціально-політичної суті, слугують одним і тим же цілям. Держава «висловлює» право в своїх законах, вона підтримує право і охороняє від порушення. Держава не жити поза правом. І не тільки тому, що право є засобом здійснення функцій держави. Право закріплює існування держави з певною організацією механізму, формою правління, устроєм і політичним режимом. У різних типах держави і права це проявлялося по-різному (історія знає часи і простори, коли іде ні про яке «панування права» і мови бути не могло). Втім загальна тенденція або закономірності зв'язку між державою і правом проявлялися двостороннім характером.

Держава і право знаходяться в такій тісній взаємодії, що уявляється можливим говорити саме про загальні закономірності їх розвитку, хоча, зрозуміло, це різні явища. Держава має свою структуру, свій механізм, свій зміст і форму, а право – свої. Можна розрізнити державознавство і правознавство, кожне зі своїми

напрямами, особливостями, закономірностями. На цій основі можна виділяти різні навчальні курси та спецкурси. Однак все це не тільки не заперечує загальних закономірностей держави і права, а, навпаки, тільки підкреслює контекст їх існування.

Загальна теорія держави і права найближча нам серед сфер наукових знань, з'ясує умови, при яких з'являються держава і право; простежує етапи їх розвитку і дає класифікацію типів держави і права, пояснюючи при цьому зміну одного типу іншим; заглиблюється в соціальну сутність держави і права; досліджує їх форму; виявляє закономірності побудови системи органів держави і системи права; характеризує функції держави і права, методи їх здійснення і межі впливу на суспільні відносини; виокремлює загальні принципи режиму демократії, правового регулювання і правового порядку; також розглядає форми реалізації права, юридичну відповідальність тощо.

Об'єкт юридичних наук включає також і свідомість. Дослідження всіх основних підсистем об'єкта вивчення теорії держави і права - держави, права юридичної відповідальності і правової свідомості (правосвідомості) продиктоване прагненням знайти об'єктивно діючі тенденції, виявити визначальний вплив певних факторів, визначити найбільш важливі зв'язки між ними, пізнати роль необхідного і випадкового, можливого і дійсного.

Таким чином, теорія держави і права – це суспільна наука про закономірності виникнення, розвитку і функціонування права, правосвідомості і держави взагалі, про типи держави і права та, зокрема, про їх загальнонародську сутність, зміст, форми і функції.

Місце теорії держави і права в системі наук визначається її якими-то характеристиками. З урахуванням специфіки предмета є необхідним звернути увагу на наступні характеристики теорії держави і права.

По-перше, теорія держави і права – наука теоретична. Її основними результатами є ідеї належного улаштування держави і права. Вона має практичне значення, але практичне втілення її положень може виходити за рамки даної науки.

По-друге, теорія держави і права – це наука суспільна, оскільки вона вивчає явища, що входять в соціальну сферу нашого життя.

По-третє, на відміну від інших суспільних наук, що безпосередньо не вивчають державно-правові явища, теорія держави і права – наука юридична.

По-четверте, це наука загальна і абстрактна. Вона має своїм предметом не одну певну державу, не групу держав, а «державу взагалі». Вона обіймає дослідження проблеми, загальні для держави і права, загальні для всіх юридичних наук.

По-п'яте, оскільки теорія держави і права розкриває глибинні зв'язки і відносини і на цій основі формулює головні, основоположні висновки, можна говорити про те, що це наука фундаментальна.

Нарешті, теорія держави і права – методологічна наука. Вона розробляє напрями, положення щодо галузевих юридичних наук. Положення теорії держави і права, понятійно-категоріальний апарат є найбільш істотними для характеристики основних тенденцій розвитку державно-правових явищ. Теорія держави і права продукує поняття, категорії, класифікації, ідеї, концепції, які використовуються в інших юридичних науках. У вивченні галузевими юридичними науками відповідної сфери юридичної дійсності, тобто певної частини цілого, загальні теоретичні висновки є «відправними точками», стрижневими положеннями для приватних досліджень.

Таким чином, зв'язок теорії держави і права з різними суспільними науками має двосторонній характер. З одного боку, теорія держави і права використовує досягнення суспільних наук, з іншого – останні враховують в тій чи іншій мірі розробки теорії держави і права. Цей висновок впливає з фундаментального принципу єдності і взаємозв'язку наукового знання.

Сьогодні посередницьку роль між філософією і теорією держави і права покликана грати «Філософія держави і права». Вона виходить з визнання природного права і основних його цінностей – справедливості, свободи, рівності, моральності. Вона звертається до загальнолюдських начал. Філософія обіймає такі основоположні функції, як узагальнення, інтеграцію, синтез усіляких знань, від-

криття найбільш загальних державно-правових закономірностей, зв'язків, взаємодій основних настанов, галузевих підсистем і правових інститутів і, на цій основі - формування загальних категорій.

Філософське осмислення державно-правової дійсності включає в себе розробку логіки і теорії пізнання державно-правового буття. З поступом такого філософського підходу формується науковий світогляд юристів.

Філософія держави і права дозволяє здійснювати евристичні та прогностичні функції, формулювати гіпотези щодо загальних принципів, тенденцій розвитку держави і права, висувати гіпотези про природу конкретних явищ, ще не розроблені в спеціальних науках.

У навчальному курсі поєднання філософії і теорії ми спостерігаємо в такому розділі (іноді самостійному курсі), як «Енциклопедія держави і права», що містить відправні поняття, категоріально-понятійний апарат юридичних наук.

Виключно важливу роль в побудові будь-якої соціальної теорії і особливо у втіленні теорії в життя має наука соціологія. Її зв'язок з теорією держави і права підтримується за посередництвом «Соціології держави і права». Характеризуючи цю галузь знань, наголосимо, соціологія держави і права звернена до реальних процесів в сфері життя держави і права, до сфери їх дії. Реальні процеси організації та функціонування установ держави та інститутів правової системи – ось її предмет. Можна виділити такі, наприклад, напрями, як соціологія здійснення функцій держави та права, соціологія функціонування механізму державно-правового регулювання, соціологія правотворчої або правозастосовної діяльності тощо.

Функціонування державно-правових інститутів, їх життя вимагають як загальносоціологічного, так і конкретно-соціологічного аналізу. Це дозволяє досліджувати державно-правові відносини комплексно, в їх єдності і взаємозв'язку. Саме в соціологічному ракурсі теорія держави і права може успішно вирішувати проблеми активізації державної діяльності, соціальної ефективності правового регулювання, меж такого регулювання правомірної, особливо соціально-активної поведінки тощо.

В аспекті фундаментальності, навряд чи, можливо співвідносити (порівнювати) всі три галузі знання - три науки: філософію, загальну теорію і соціологію держави і права. Вони рівновеликі, складають розділи загальних наук про державу і право.

Нарешті декілька міркувань методологічного «гатунку».

Методологія наукового дослідження – специфічна сфера знань, яка займає відповідне місце в ієрархії пізнавальних сфер: між конкретними науками і філософією. Тому методологія науки спеціально не входить в предмет дослідження конкретних наукових дисциплін. Ця проблема охарактеризована І. Кантом: «Ніхто не намагається створити науку, не покладаючи в її основу ідею»¹.

Все вищевикладене демонструє важливість рефлексії науки, філософію та методологію науки, що з першого погляду є тотожними.

Під методологією, згідно усталених наукових позицій, пропонуємо розуміти систему підходів, методів, засобів, прийомів та принципів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про певну систему.

Методологія (від грецького «methodos» – дослідження і «logos» – слово) – вчення про структуру, логічну організацію, методах і способах діяльності.

«Вчення про метод, методологію, дослідження методу, вироблення принципів, створення нових, доцільних методів з'являється вперше в Новий час. До цього не визначалися відмінності між наукою і науковим методом»².

«Метод (від грець metbodos – шлях, дослідження) – спосіб досягнення певних цілей, сукупність прийомів і операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. В науці метод – є шлях пізнання, який обирає дослідник, керуючись своєю гіпотезою»³.

Таким чином, у вузькому розумінні, методологія – це вчення про шляхи пізнавальної діяльності. Так само відзначимо, що методологія науки здатна виокремити загальні принципи ефективної пізнавальної діяльності, але не може передбачати всі шляхи пізнання об'єкта, що досліджується. Методологія виробляє загальні підходи і принципи, але не є «рецептурою» і «технологією» отримання но-

вого знання. Корисне функціонування методології в конкретних сферах пізнавальної діяльності виражається в критичному аналізі можливих варіантів вирішення проблеми і дискредитації антинаукових шляхів дослідження.

Ще раз наголосимо: у ієрархічному плані при класифікації у структурі методології можуть бути виділені три рівні: філософський; загальнонауковий; спеціально-науковий, що є найбільш науково обґрунтованим і необхідним саме для наукового пізнання.

Філософський рівень методології близький до проблем гносеології (епістемології, теорії пізнання, вчення про пізнання). Загальний рівень методології є специфічний синтез спеціально-наукового знання і філософського знання. Спеціально-науковий рівень методології є, у свою чергу, синтез загальнонаукової методології та системи знань відповідної окремої (приватної) науки (наприклад, запроваджуються поняття «методологія права», «методологія моралі», «методологічні проблеми порівняльного правознавства», «методологічні проблеми філософії права» тощо).

Безумовно, основну увагу звернено на нормативну методологію (змістовний рівень загальнонаукового і спеціально-наукового знань).

Методологія наукового пізнання пов'язана, головним чином, з трьома основними традиціями філософського вчення про пізнання сенсуалізмом (або емпіризмом), раціоналізмом (або інтелектуалізмом), агностицизмом (або скептицизмом, що знайшли яскравий прояв у позитивізмі).

«Відносно предмета будь-якого пізнання одні філософи були тільки сенсуалістами, а інші – тільки інтелектуалістами. Епікура можна вважати найвидатнішим представником сенсуалізму, а Платона – найвидатнішим представником інтелектуалізму. Прихильники першого напряму стверджували, що реальні тільки предмети почуттів, а все інше є витвором уяви; прихильники другого напряму, навпаки, стверджували, що почуття дають тільки «видимість», а справжнє пізнається тільки розумом.

Кращий варіант науковості знання та наукового методу – це критичний метод. Саме цей підхід найбільш специфічний для наукової

методології Канта і виражається в ясній постановці проблем не тільки про можливість, але і межі людського пізнання світу.

Самостійний статус методології пояснюється ще й тією обставиною, що вона включає в себе онтологію. Тому на методологію покладається завдання вивчити зразки всіх видів, типів, форм, способів і стилів мислення. В. Розін спеціально обґрунтовує проблеми, що покликані вирішувати сучасна методологія: подолання натуралізму філософського і методологічного мислення; проблему реальності; проблему вироблення нового знання і ставлення до символічних систем; проблему антропологічного і психологічного горизонтів; проблему вищого світу Космосу, Культури, Реальності, тобто того цілого, яке єдине для всіх людей⁴.

Концептуалізація сучасної методології доводить, що вона здійснює функцію визначення стратегії наукового пізнання.

Для методології характерне вивчення не тільки методів, але й засобів, прийомів та принципів, що забезпечують дослідження.

Адже методологія належить до найбільш актуальних і складних проблем не лише юридичної науки, а й юридичної практики.

В зазначеному контексті декілька міркувань щодо сутності методів. Питання про метод теорії держави і права має значення в двох аспектах. По-перше, з огляду того, що ця наука в своїх дослідженнях завжди керується певним методом, спирається на певні закони, принципи та категорії. По-друге, теорія держави і права належить до наук, які активно розвивають загальний метод стосовно специфіки власного об'єкта дослідження. Більш того, це та наука, яка укладає вчення про методи пізнання держави і права, що дуже важливо для галузевих юридичних досліджень. Звідси набуває значення визначення методу і методології науки.

Методологія науки - це виявлена наукою сукупність принципів, прийомів, способів наукової діяльності, що застосовуються для отримання істинних, що відображають об'єктивну реальність знань.

Теорія держави і права виходить з певної філософії і керується нею, приймає її як метод. Філософський світогляд визначає загальні методи теорії держави і права і всіх юридичних наук. Протягом до-

вго часу борються між собою ідеалістичний і матеріалістичний методи пізнання, метафізика і діалектика.

Матеріалізм відомий багато століть. Але концептуально важливі основоположні методологічні положення, що розкривають суть матеріалістичного підходу до вивчення держави і права.

Ідеалізм, виражений концептуально і найбільш повно, наприклад, Платоном і Гегелем, «бачить» першопричину і вихідну базу розвитку держави і права в ідеях. Об'єктивний ідеалізм визнає існування цих ідей поза свідомістю людей, а суб'єктивний ідеалізм знаходить відповідні ідеї в свідомості людини.

Звідси методологічне значення для теорії держави і права мають такі категорії, як суспільне буття і суспільна свідомість, базис і надбудова, продуктивні сили і виробничі відносини, суспільство, виробництво, соціальна революція, класи, нації, особистість, її свідомість тощо. Всі вони розкривають на матеріалістичній або ідеалістичній основі зв'язки суспільного життя.

Протягом тисячоліть йде суперечка про визнання принципів діалектики – вчення про розвиток і загальний зв'язок явищ. Метафізики вважали державу і право раз і назавжди даними, встановленими Богом і не змінними. Навпаки, Гегель на ідеалістичній, а марксист на матеріалістичній основі сформулювали закони і категорії діалектики. Останні, хоча і обґрунтовували визначальну роль економічного базису, втім не заперечували загального зв'язку держави і права та залежності їх від інших, в тому числі надбудовних, чинників.

Заперечення необхідності розглядати право в зв'язку з економікою, політикою, мораллю, традиціями, культурою тощо, «виведення права з самого права», що властиво норматівізму, веде до одностороннього ідеалізму і повної невизначеності явищ. І хоча така позиція може когось задовольняти, вона суперечить дійсності.

Державу і право слід розглядати не просто в розвитку, а в послідовній зміні одного історичного типу іншим, як правило, більш досконалим і прогресивним. Жоден тип держави не може розглядатися в якості завершеного зразка організації суспільства.

Діалектика вимагає знаходити джерело розвитку в боротьбі суперечливих сторін дійсності. При цьому слід підкреслити, що розвиток держави і права найчастіше визначається не стільки боротьбою своїх власних протилежностей, скільки протилежностями, що визначають характер держави, – боротьбою різних класів і соціальних верств, національностей, груп і окремих індивідів.

Діалектика вимагає у вивченні держави і права бачити прояв закону переходу кількісних змін у якісні. Скажімо, розширення сфери застосування заходів, що проводяться державою по соціальному страхуванню, соціальному забезпеченню тощо, зміцнює соціальну функцію держави, з часом сприяє зміні її суті і перетворенню держави в соціальний феномен.

Діалектика вимагає знаходити елементи спадкоємності в розвитку держави і права. Мова іде про закон «заперечення заперечення», який диктує досліднику знаходити в новій державно-правовій системі певні елементи від старої, навіть якщо йдеться про революційну зміну одного типу держави і права іншим.

Категорії діалектики наповнюються конкретним змістом і збагачуються в ході вивчення держави і права. Наприклад, категорії «зміст» і «форма», а також «можливість» і «дійсність» дозволяють нівелювати розрив між «сутнісним» і «належним», що властиво позитивістській методології, яка відносить право до сфери належного, що не пов'язана з «сутнісним». Тим часом право, правова норма (правова обов'язковість) продиктовані матеріальними та іншими потребами суспільного розвитку – і переходять в «належне» – правомірну поведінку і правопорядок. Це сьогодні не може не викликати і викладає деякі додаткові міркування.

Зберігають своє важливе значення і положення про історизм у розвитку держави і права та історичному підході до їх вивчення. Історичний метод властивий, наприклад, ідеологам «історичної школи права» в XIX в. У той же час не втратили своєї актуальності положення про те, що в науковому дослідженні не можна забувати основного історичного зв'язку і дивитися на кожне питання з точки зору того, як певне явище в історії виникло, які головні етапи в

своєму розвитку це явище проходило, і з огляду цього розмірковувати про наступність.

Заслуга Гегеля полягає в розгорнутій констатації щодо єдності історичного і логічного методів освоєння дійсності. Але сучасна теорія розглядає логічне похідним від історичного. Історичне є зміст, а логічне - форма історичного.

Упродовж багатьох років юридична наука базувалася на ідеї філософського монізму. Єдиним всеохоплюючим методом дослідження державно-правових явищ вважався діалектичний матеріалізм. Проте, віддаючи належне діалектичному методу дослідження, і, визнаючи, його провідну роль, слід заперечити проти обов'язкового поєднання цього методу з матеріалістичним світоглядом. Відомо, що діалектичний метод був спочатку розроблений і сформульований Гегелем саме на ідеалістичному підґрунті. Сучасна наука, в тому числі юридична, підтверджує можливість застосування ідеалістичного світогляду для обґрунтування прогресивних, таких, що відповідають потребам суспільного розвитку, ідей. Саме, на ідеалістичному підґрунті виникло й існує вчення про природні права людини і громадянина, обумовлені високоморальними цінностями. Ці права обґрунтовуються не з матеріалістичних позицій, а як такі, що надані особі від природи. І означеним вченням сучасна юридична наука віддає належне.

Вся історія науки, в тому числі юридичної, свідчить, що найсприятливіші умови для її розвитку створює не моністичний стандартний підхід, а плюралізм методів дослідження. Співставлення і інтегрування знань, набутих на основі різних світоглядів — матеріалістичного й ідеалістичного, ліберально-демократичного тощо, — збагачує науку і підвищує наукову цінність її висновків. Втім надзвичайна «розмитість» наукової проблеми, в тому числі полярними науковими методологіями навряд чи призведе до логічного завершення дослідження за темою.

Зберігає свою всезагальну цінність діалектичний метод дослідження морально-правових явищ (Гегель, представники марксистського вчення). В основі цього методу лежить принцип всебічності

наукового дослідження. Це означає, що юридичні явища, в тому числі, право і мораль, досліджуються з різних аспектів їх виникнення, розвитку, ознак, сутності, форми, ролі в суспільстві і ефективності, перспектив розвитку тощо.

Великого методологічного значення набуває визнання існування загальних методологічних орієнтирів. В Україні, яка пішла шляхом світової цивілізації, до них слід віднести орієнтацію на загальнолюдські цінності, на побудову демократичної, соціальної, правової держави, на додержання принципів гуманізму, поваги людської гідності, свободи, справедливості.

Такий підхід, безумовно, має перспективи, але в сучасних умовах є мало розробленим, особливо щодо вчення про мораль і право.

Структурно-функціональний зріз дає можливість розкрити статичну (структурний аспект) і динаміку (функціональний аспект) розвитку правової матерії. Структурний аспект (статика) права характеризує його зміст, внутрішню будову; функціональний (динаміка) — виникнення, розвиток і взаємодію права з іншими соціальними явищами.

Нормативно-аксіологічний спектр розкриває систему цінностей, що створювалися під час розвитку суспільства і накопичення людством в сфері права того, що належить до правового прогресу.

Застосування історико-порівняльного методу передбачає різні напрями порівняння державно-правових явищ. Аналіз права і держави на різних історичних етапах, сприяє встановленню тенденцій і закономірностей їх розвитку. Крім того, на цій основі можна простежити наявність чи відсутність наступності в розвитку держави, права, і дійти висновку про доцільність або недоцільність використання відповідного історичного досвіду. Так, простеживши розвиток прав і свобод людини і громадянина в незалежній Україні, можна зробити висновок про наявність постійних тенденцій їх захисту. Важливими етапами цього процесу є прийняття оновленої Конституції, діяльність Конституційного Суду і НАБ України тощо; приєднання України до міжнародних угод з захисту прав людини, надання суду права безпосереднього застосування конституційних

норм, які захищають права громадян, як норм прямої дії, — усього, що дає підстави для висновку про постійний характер таких тенденцій, існування відповідної закономірності взаємопроникнення державно-правових явищ.

Конкретно-соціологічний метод дослідження застосовується, як правило, на першому або останньому етапі наукового аналізу. Він пов'язаний з дослідженням правової практики. Практичні матеріали можуть бути одержані внаслідок спостереження, опитування, анкетування, ознайомлення з духовною та правовою практиками, документами, статистичними даними; з використанням моделювання, проведення експериментів. Аналіз одержаних результатів і їх узагальнення можуть застосовуватись і на початковому етапі дослідження як його практична база, і для перевірки дії певних інститутів (держави і права), підготовки висновків щодо ефективності їх функціонування, а також виявлення суспільної думки щодо їх взаємообумовленості, взаємовідповідності. Ці дослідження відіграють винятково важливу роль у визначенні, посиленні окремих напрямів діяльності державних органів і посадових осіб, законотворчої і правозастосовної діяльності.

Системний аналіз у дослідженні побудований на погляді на державу і право як систем, що складаються з окремих елементів. Між елементами кожної системи існує взаємозв'язок, яким обумовлюються місце і роль кожного елемента в цій системі.

Формально догматичний (техніко-юридичний), припускає вивчення держави і права як абстрактних категорій у так званому «чистому вигляді», без їх взаємодії з іншими суспільними явищами: економікою, політикою, ідеологією. За допомогою зазначеного методу здійснюється аналіз суті та змісту чинного законодавства і практики його застосування.

Методи переконання і примусу слугують основними формами правового впливу на поведінку людей. Вони складаються в процесі взаємного спілкування людей ще на ранніх етапах розвитку людства і являють собою методи здійснення влади у всіх соціальних утвореннях. У згаданому контексті слугують «поведінковими важелями»

за допомогою яких досягається бажана і необхідна для даного суспільства поведінкова діяльність. Мета переконання і мета примусу сприяють формуванню специфічного метода впливу на мораль – ціннісно-орієнтаційного.

Порівняльно-правовий метод полягає у сукупності прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) шляхом їх порівняння, під яким мається на увазі пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів (держави і права) шляхом парного співставлення.

Таким чином, була звернена увага на деякі методи, що мають загальнонаукове значення і широко використовуються юридичною наукою.

Серед методологічних засобів, що пропонуються, в першу чергу, хотілося б звернути увагу на «вертикальний» аналіз, що досліджує право і державу ретроспективно у процесі їх історичного розвитку; «горизонтальний» аналіз акцентує увагу на загальних та особливих рисах держави і права в різних правових системах взятих статично (так звана догматика юридичної науки) тощо.

Щодо прийомів хотілося б зосередити увагу, в першу чергу, на прийомі описового вивчення в історичній ретроспективі; прийом прикладного порівняння, при якому метою застосування є вивчення державно-правової системи попередніх історичних епох з метою пошуку рішень для вдосконалення національного права; прийом контрастного порівняння покликаний сприяти виявленню наявних державі і праву регулюючих властивостей, з метою їх більшого розуміння й ефективного використання тощо.

Серед принципів увагу хотілося б приділити науковому дослідженню, що проводиться шляхом одночасного вивчення явищ держави і права на певному етапі державно-правового розвитку (принцип синхронності). Предметом аналізу виступає не сам об'єкт, а процес його розвитку, послідовність певних його станів (принцип діахронності) тощо.

Теорія держави і права відповідно до специфіки предмета відає перевагу логічного методу дослідження. Замість того щоб простежувати державно-правове явище від моменту його виникнення і в усіх подробицях (як це робить історія держави і права), теорія «відволікається» від приватних аспектів або вивчає дане явище з моменту його зрілості.

Логічний метод включає в себе аналіз, синтез, індукцію і дедукцію.

В такий спосіб можемо констатувати, що дослідник державно-правової матерії може за власним бажанням, «науковою інтуїцією» застосовувати різні методологічні підходи для досягнення мети свого вивчення задля досягнення наукових істин у пізнанні державно-правової матерії.

При цьому наголосимо, що право не можна мислити як суто соціальне явище. Воно значно складніше і багатогранніше. Право, як і сама людина, що є «мікрокосмосом», як стверджував Г. Сковорода, є продовженням світобудови, а тому і несе воно на собі і в собі відбиток космічного і метафізичного. Історія розвитку права демонструє розвиток самої людини як носія права, творця його.

1. *Кант И.* Собрание сочинений : в 8-ми т. / Кант И. – Т. 1. – М. : Чоро, 1994. – С. 487. 2. *Философский* энциклопедический словарь. / гл. ред. Ильичев Л.Ф., Федосеев П.Н. и др. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – С. 471. 3. *Философский* энциклопедический словарь. (Библиотека словарей «ИНФРА-М») / ред.-сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 576 с. 4. *Розин В. М.* Философия и методология: традиции и современность / В.М. Розин // Вопросы философии. – 1996. – № 11. – С. 62-64.

Onishchenko Nataliu. Methodology of theory of state and law (some aspects of the review)

The question of methodology in development of legal science is not new to our legal cell of the legal goods.

Every science has its object, phenomenon or natural phenomena of social life of people, their connection with nature or connection (communication) with each other, public relations and more. Various phenomena of nature and society in their movement obey certain laws. People know them in order to relate with their own behavior and to transform the objective world according to specific interests. The knowledge of objective laws by using many natural and social sciences, which are divided depending on whether natural or social phenomena act as their object.

Among all social phenomena special place and state law. It is the object of study of many social, but above all, of Law. At each of the sciences has this facility a study aspect, their plane, their relationships, their circle of others. So it comes to mandatory separation of the object and the subject of science.

Finally, the theory of law - methodological research. It develops directions provisions on legal sciences industry. The theory of law, concepts and categories of the most significant for the characteristics of the main trends of state-legal phenomena. Theory of law produces concepts, categories, classifications, ideas and concepts that are used in other Law. In the study of jurisprudence relevant sector scope of validity, that a certain part of a common theoretical conclusions are "starting points" rod provisions for private research.

Thus, communication theory of law from different social sciences is bilateral. On the one hand, the theory of law uses the achievements of social sciences on the other - the latter into account to some extent the development of the theory of law. This conclusion follows from the fundamental principle of unity and the relationship of scientific knowledge.

Key words: science, legal science, theory of state and law, methodology, method, the principle of knowledge, tools and techniques.